

ÜÇÜNCÜ UMUM MÜFETTİŞLİĞİN KURULUŞU VE TRABZON'UN SORUNLARININ ÇÖZÜMÜ ADINA YAPILAN HAMLELER

Establishing Of The Inspectorate General And The Actions Taken For Solving Problems Of Trabzon

Doç. Dr. Muzaffer BAŞKAYA

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi / Türkçe ve Sosyal Bilgiler Bölümü, Trabzon/Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-4593-0979

ÖZET

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Umumi Müfettişlikler mıntıkları kurulmuş fakat daha sonra proje hayata geçirilememiştir. Fakat Cumhuriyetin ilanı sonrasında daha önce rafa kaldırılan Umum Müfettişlik fikri tekrar gündeme gelmiş ve daha çok güvenlik kaygılarının da etkisiyle 1927 yılında çıkarılan kanunla Birinci Umum Müfettişlik kurulmuştur. 1935 yılında Başbakan İsmet İnönü'nün doğu seyahati sonrasında ise Üçüncü Umum Müfettişlik teşkil edilmiştir. Bölgeyi çok yakından tanıyan bir kişi olan Tahsin Uzer de geniş yetkilerle bu kurumun başına getirilmiştir.

Tahsin Uzer'in bölgeye gelişi Umum Müfettişlik mıntığında ve bilhassa Trabzon'da derin bir heyecan yaşanmasına neden olmuştur. Uzer, ayağının tozuyla ilk olarak geldiği Trabzon'da kentin sorunlarını bir bir sıralayarak geleceğe dair projelerini açıklamıştır. O güne kadar kronikleşmiş problemlerle uğraşan Trabzonlular, bu vaatler karşısında bir hayli ümitlenmiştir. Ankara'nın da desteğini arkasına alan Tahsin Uzer, kentin sosyo-ekonomik sorunlarına el atmış ve bunlardan bir kısmını çözüme kavuşturmuş da bütüne bakıldığında pek de başarılı olamamıştır. Tahsin Uzer'in sağlık sorunları yaşamaya ve 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeni ile Umum Müfettişlik hamlesinden istenilen netice elde edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: 1935 Doğu Gezisi, Umum Müfettişlik, Trabzon, Tahsin Uzer, Ekonomik ve Sosyal Sorunlar

ABSTRACT

In 1921 Inspectorate General Zones were established with the Constitution, but it was not possible to realize the project. On the other hand, with the proclamation of the republic, the idea of Inspectorate General that had been shelved before, was added to agenda, and with the effect of security consideration the First Inspectorate General was established in 1927. After Prime Minister Ismet Inonu's east trip, the Third Inspectorate General was established in 1935.

Tahsin Uzer's site visit caused an excitement in the zone of Inspectorate General and especially in Trabzon. As soon as he arrived, Uzer spelled out Trabzon's problems and he explained his future projects. Trabzon people who always suffered by chronic problems, became hopeful with these promises. Tahsin Uzer had the support of Capital City Ankara, and he started to handle Trabzon's socio-economic issues and even though he succeed to solve a part of these problems, he was not successful totally. With Tahsin Uzer's health problems and the beginning of the World War Two in 1932, Inspectorate General plan was miscarried.

Key words: 1935 East Trip, Inspectorate General, Trabzon, Tahsin Uzer, Economic and Social Issues.

1. GİRİŞ

Cumhuriyetin ilanının ardından yeni rejimin temel hedefi güçlü bir Türkiye meydana getirmektir. Ekonomik ve sosyal politikalarını bu amaç doğrultusunda oluşturan cumhuriyet yönetimi zamanla bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Lozan'da kabul edilen gümrük tarifelerinin varlığı, kısa süre önce yaşanan ve ağır tahribatlar yaratan savaşlar ve bunlar nedeniyle yaşanan kaynak ve eleman sıkıntısı, 1929 yılında tüm dünya ekonomilerini sarsan küresel kriz gibi nedenler, Türk ekonomisini yaralamıştır. 1930'larla birlikte daha evvel uygulanmaya çalışılan kısmi liberal ekonomik model artık terk edilerek devletçiliğe geçiş yapılmış, kooperatifçilik yaygınlaşmış, Türk parasının kıymetini korumak adına bazı adımlar atılmıştır. Ardından planlı ekonomiye geçiş süreci yaşanmış ve devlet, ekonominin anahtarını eline almıştır.

1929 Krizinin yarattığı buhranı aşmaya çalışan Genç Türkiye Cumhuriyeti, bir yandan da halkın ve bilhassa kırsalda yaşayan vatandaşların sorunlarını yerinde tespit etmeye çalışmıştır. Zira köylünün üretim ve buna karşılık olarak ürün tedariki konusunda yaşadığı sıkıntıları aşması için seferberlik başlatılmıştır. Fakat birçok köyün şehir ve kasabalarla bağlantısı olmaması nedeniyle bu konuda büyük bir aşama kaydedilememiştir.

Cumhuriyetin Onuncu yılına gelindiğinde Türkiye'de ekonomik sorunlar yaşanmaya devam ediyordu. Fakirlik ve sefaletin ağırlıklı olarak görüldüğü yerler ise yine kırsaldı. Türkiye'nin bilhassa doğu bölgelerinde yaşanan ekonomik sorunların halledilmesi amacıyla 1930'ların ortalarından itibaren yeni bir adım atılmış, hukuki alt

yapısı 1921 Anayasasına dayanan Umumi Müfettişlik Kurumu, bu devrede tekrar hayat geçirilmeye başlanmıştır. Zira Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 22. maddesine göre; vilayetler iktisadi ve içtimai münasebetleri itibarıyla yerleştirilerek Umumi Müfettişlik mntıkları vücuda getirilmiştir. Müfettişlikler, asayişin temini ve umumi devair-i muamelatın teftişi, umumi müfettişlik mntikasındaki vilayetlerin müşterek işlerinde ahengin tanziminden sorumluydular.¹ 17 Ekim 1921 tarihinde bir kanun layihasıyla meclis gündemine gelen Umumi Müfettişlik Kurumu şu şekilde oluşturulmuştur.

Birinci Mntıka: İstanbul, Çatalca, Edirne, Kal'ayı Sultaniye, Karesi, Hüdavendigar, Eskişehir, Ertuğrul, İzmit, Bolu, Zonguldak, Ankara, Çankırı ve Kastamonu Vilayetleri

İkinci Mntıka: İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Menteşe, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Isparta, Burdur, Teke Vilayetleri

Üçüncü Mntıka: Sivas, Tokat, Amasya, Canik, Ordu, Sinop, Çorum, Yozgat ve Kırşehir Vilayetleri

Dördüncü Mntıka: Adana, Kozan, Cebel-i Bereket, İçel, Konya, Aksaray, Niğde, Kayseri, Maraş ve Antep Vilayetleri

Beşinci Mntıka: Trabzon, Erzurum, Kars, Ardahan, Artvin, Bayezid, Erzincan, Lazistan, Giresun, Karahisar-ı Şarki ve Gümüşhane Vilayetleri

Altıncı Mntıka: Diyarbakır, Van, Musul, Bitlis, Mamuratülaziz, Muş, Genç, Siirt, Mardin, Malatya ve Urfa Vilayetlerinden oluşuyordu.²

Söz konusu kanun Mecliste uzun süren tartışmaların ardından oylamaya dahi geçilmeden geri çekilmiş ve müfettişliklerin kuruluşu ertelenmiştir.³

1924 Anayasasında yer verilmeyen Umumi Müfettişlik Kurumu, 1927 yılında tekrar ülke gündemine gelmiştir. 25 Haziran 1927 yılında 1164 sayılı kanunla kabul edilen Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun⁴ ile tekrar tesis edilen müfettişliklerden, ilki Elazığ, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt ve Mardin illerini kapsayan Birinci Umum Müfettişliktir.⁵ Birinci Umum Müfettişliğin kurulmasında güvenlik önlemlerinin mi yoksa iktisadi ve sosyal farklılıkların mı etkisi olduğu günümüzde dahi tartışılmakla birlikte, büyük bir ihtimalle bölgede çıkan ayaklanma ve isyanları kontrol altına almak amacıyla böyle bir yapılanma içine girilmiştir.

Tarihçi ve yazar Mahmut Goloğlu, Umum Müfettişliklerin kuruluş sebebini şu şekilde izah etmiştir:⁶

Türkiye'nin her yanında aynı ekonomik koşullarla ilerlenemeyeceğinden memleket ekonomik bölgelere ayrılacak ve idare mekanizması da buna uydurularak her bölgede ayrı örgütler kurulacaktır. Üçer beşer ilden meydana gelecek bölgelerde bu illerin özel bütçelerinin birleşmesi sayesinde ihraç iskelelerinin, yolların ve benzeri şeylerin kolaylıkla gerçekleştirilmesi sağlanacaktır

İdari anlamda kapsamlı bir yenilik niteliği taşıyan Umum Müfettişliklerin sayısının artmasına neden olan gelişme Başbakan İsmet İnönü'nün ünlü doğu gezisidir. 1935 yılının Haziran ayı sonunda başlayan ve yaklaşık 1,5 ay süreceği açıklanan doğu gezisinde,⁷ özellikle doğu vilayetlerinin ekonomik ve sosyal durumunu yakından görme fırsatı bulan⁸ Başbakan İnönü, bu değerlendirmelerini bir rapor haline getirmiştir. Raporunda doğu vilayetlerinin kalkınması için bazı öneriler getiren İnönü'ye göre, Erzurum merkez olmak ve Birinci Umum Müfettişliğe dâhil vilayetler müstesna olmak üzere bir Umum Müfettişlik Mntıkası daha meydana getirilmelidir.⁹

İnönü'nün tavsiyesi ile teşkil olan Üçüncü Umum Müfettişlik Mntıkası, Erzurum, Kars, Gümüşhane, Çoruh, Erzincan, Trabzon ve Ağrı vilayetlerinden oluşmaktaydı.¹⁰ 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı kanunun birinci maddesi mucibince 23 Ağustos 1935 tarihinde kurulan¹¹ Üçüncü Umumî Müfettişliğe, Erzurum

¹Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Kabul Edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Neşiri: Cemiyet Kütüphanesi, İstanbul 1338, s. 16

² Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 42

³ Engin Çağdaş Bulut, "Doğu Karadeniz İdari Tarihi", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, Trabzon 2012, s. 98

⁴ *T.C. Resmî Gazete*, 16 Temmuz 1927

⁵ *T.C. Resmî Gazete*, 24 Kânun-ı Evvel 1935. Tuğba Korhan, "Cumhuriyet Döneminde Umum Müfettişlikleri İle İlgili Bir Değerlendirme", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan 2012, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, s.136

⁶ Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet 1931-1938*, Kalite Matbaası, Ankara 1974, s.50

⁷ Cumhuriyet, 29 Haziran 1935

⁸ Doğu gezisi kapsamında İnönü, 25 Temmuz 1935'de Trabzon'u da ziyaret etmiştir. *Yeni Yol Gazetesi*, 27 Temmuz 1935

⁹ Bulut, a.g.t., s.103

¹⁰ *T.C. Resmî Gazete*, 11 Eylül 1935

¹¹ *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, (Bundan sonra BCA şeklinde gösterilecektir) Fon Kodu: 030.18.1.2 Yer No: 57.70.15.

Mebusu Tahsin Uzer atanmıştır.¹² Üçüncü Umumi Müfettişliğe atanan Tahsin Uzer, bölge halkının yakından tanıdığı birisiydi. Daha I. Dünya Savaşı yıllarında Van'da, Erzurum'da yapmış olduğu valiliklerde ortaya koyduğu özveri bölge halkını ziyadesiyle memnun etmiş, günün şartlarında aranan idarecilerden olmuştu. İşte Tahsin Uzer'in yeniden bölgeye tayin olunması karşısında halk ve belediyeler kendisine kutlama telgrafları çekmiş, böylece duydukları memnuniyeti ifade etmişlerdi.¹³

2. TRABZON'UN KRONİKLEŞMİŞ SORUNLARI

2.1. Transit Ticarete Yaşanan Problemler

Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon ekonomisinin en büyük sorunu tarihi İran-Trabzon hattında yaşanan sıkıntılardı. Bu sıkıntıların temelinde ise transit yolundan elde edilen gelirden yaşanan düşüş geliyordu. Aslında Birinci Dünya Savaşı'na kadar oldukça karlı bir şekilde devam eden transit ticaret, savaş yıllarında yaşanan Rus işgaliyle birlikte artık neredeyse yok olmuştur. Ayrıca kısıtlı seviyede de olsa devam eden transit ticaretin önündeki en büyük engel ise yolun içinde bulunduğu fiziki durumdu. Zira Trabzon'dan başlayarak İran sınırına kadar devam eden yolun büyük bir bölümü bozuktu. Ayrıca yolda can güvenliği de bulunmuyordu. Trabzonlular, sık sık şehri ziyaret eden yetkilileri bu durumu anlatmış ve kenti iç bölgelere bağlayacak, transit ticaretin kapasitesini artıracak bir demiryolu yapılmasını istemişlerdir.

2.2. İşsizlik Nedeniyle İl Dışına Yapılan Göçler

Bir zamanlar Doğu Karadeniz'in en işlek ticaret merkezi olan Trabzon, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bu vasfını kaybetmiştir. Bunun üzerine Trabzon halkının bir bölümü şehri terk ederek iş imkanlarının daha fazla olduğu Marmara Havzasına yerleşmiştir. Bu durum hem insan hem de sermaye kaçışına neden olmuştur.

2.3. Trabzon'da Modern Bir Su Tesisatının Olmaması

II. Meşrutiyet yıllarından beri Trabzon halkının en fazla mustarip olduğu meselelerden biri de su konusudur. Zira Trabzon'un modern bir su tesisatı yoktur. Halk, üstü açık kanallardan şehre gelen ve gayri sihi bir durumda olan suyu kullanmak durumunda kalıyordu. Trabzon'da belli başlı olarak kullanılan içme suları şunlardı: Şehrin doğu kısmında Değirmendere, Arafilboyu, İskenderpaşa ve Zülmera; batı kısmındaki mahallelerde ise yine Zülmera, Polita, Kırzade, İmaret suları içilmekteydi. İçme suyu ihtiyacının önemli bir kısmını, şehrin doğusundan akmakta olan Değirmendere ile batısından akmakta olan İmaret Deresi suları karşılıyordu. Bunun dışında şehrin kaynak (membra) suları Zefanos'taki sularıydı. Ayrıca, Nemlizade (Zülmera), Kırzade ve Arafilboyu suları birinci kalitede içme sularıydı. Ayrıca kaynağı Boztepe sırtlarında bulunan Maşatlık'taki İskenderpaşa suyu ile İçkale, Faroz ve Meryemana suları da iyi içme sularıydı.¹⁴ Fakat bu sular halkın sağlığı açısından tehlike yaratıyordu.

Üçüncü Umumi Müfettişliğin kurulduğu günlerde Trabzon'un en büyük sıkıntısı su meselesiydi. Zira en fazla kullanılan Değirmendere suyu halk sağlığını tehlikeye düşürecek derecede pis ve mikroplarla doluydu. Fakat bu suyun da mecrasında yaşanan bir arıza meydana geldiğinde Trabzon iyice "Kerbelaya" benziyordu. Çünkü Trabzon halkı Değirmendere suyunu içerse bile çamaşır yıkama ve her türlü temizlik işlerinde bunu kullanıyordu.¹⁵

2.4. Şehrin İmarı Konusunda Yaşanan Sıkıntılar

I. Dünya Savaşı ve sonrasında, Trabzon kamuoyunda en fazla tartışılan konulardan biri, şehrin imar durumuymdu. Savaş sırasında işgal edilen ve büyük bir tahribata uğrayarak eski güzelliğini önemli ölçüde kaybeden Trabzon, artık o eski günlerini arıyordu. Zira Rus işgali sonrası kentin genel görüntüsü içler acısı bir durumdaydı. Eski Trabzon Kalesi bakayası, Orta Hisar denilen kısım, şehrin diğer kısımlarına metin köprüler ile bağlanmıştı. Fakat bu güzellikler ve şehirdeki birçok bina, işgalden önce Rus donanmasının bombardımanı sonucunda yanmış, yıkılmış ve işgal günlerinde Rumlar, Ruslar ve Ermeniler tarafından tahrip edilmişti.¹⁶ Şehrin önemli ticaret mahallerinden Batpazarı, Attarlar Çarşısı, Yemenciler Çarşısı ve Mumhane öne en çok tahrip edilen yerler arasındaydı. Meydan-ı Şarki'den itibaren Ayvasıl Mahallesi istikameti ile Dere Mahallesi

¹² T.C. Resmi Gazete, 11 Eylül 1935. 25.6.1927 tarih ve 1164 numaralı kanunun birinci maddesine göre, Erzurum, Kars, Gümüşhane, Çoruh, Erzincan, Trabzon, Ağrı vilayetlerini içine almak üzere bir Genel Müfettişlik kurulması hakkındaki 1935 tarihli 2/3199 numaralı kararname ile Üçüncü Genel Müfettişlik kurulmuştur. 23.8.1935 tarihli kararname ile de Genel Müfettişliğe Tahsin Uzer atanmıştır. BCA, 030.18.1.2/57.70.16.

¹³ Erdal Aydoğan, "Üçüncü Umumi Müfettişliğinin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in Bazı Önemli Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 5.

¹⁴ Murat Küçükkuşurlu, Şemseddin Çelik, "Cumhuriyetten Önce Trabzon'un Su Meselesi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 13, s.82-83.

¹⁵ *Yeniyol Gazetesi*, 20 Mayıs 1935

¹⁶ *Tasvir-i Efkar Gazetesi*, 7 Mayıs 1918

ortasından geçen ve yine Meydan-ı Şarki'den başlayarak Mumhane önü ve Pazarkapı Mahallesinden geçen ve Faroz Mahallesinden Polathane yoluna inen iki cadde harap haldeydi.¹⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Trabzon'da yaraların sarılması için harekete geçilmiştir. Fakat şehrin yeniden imar edilmesi zorunluluğu karşısında yeterli derecede kaynak tedarik edilemiyordu. Mesela bu dönemde mevcut yolların iyileştirilmesi ve yeni yol güzergâhlarının açılmasına yönelik tespit ve değerlendirme çalışmaları yapılmışsa da başlatılan imar çalışmaları öngörüldüğü şekilde devam ettirilememiştir.¹⁸ Bunun en büyük nedeni işgalin ardından şehrin ekonomik kaynaklarının neredeyse tükenme noktasına gelmesiydi. Öyle ki, bu sebepten dolayı Trabzon İdare-i Hususiye Kurumu lağvedilmek zorunda kalmıştı. Bunlara bir de Milli Mücadele yıllarında çıkarılan Tekâlif-i Milliye emirlerinin getirdiği mali yükümlülükler eklenince, şehir dâhilinde tüm yatırımlar durma noktasına gelmişti. Temmuz 1921'de İdare-i Hususiye Teşkilatının tekrar vazifeye başlamasının ardından vilayet genelinde ele alınan temel mesele şehrin yeniden imar edilmesi idi.¹⁹

Kentin imarı adına ilk adım 1924 yılında yapılmış ve Trabzon'un haritasının yapımı için bir ilan verilmiş ve harita 1926 yılında hazır hale getirilmiştir. Yine 1924 yılında Trabzon'un denizle bağlantı kurması, şehrin içine deniz havasının girebilmesi için Gazi Caddesi açılmıştır.²⁰

Tüm bu adımlar 1930'ların ortasında durma noktasına gelmiş, imar meselesinde yaşanan düzensizlik devam etmiştir. Zira o günlerde bazı binalar gelişigüzel, plansız bir şekilde yapılıırken, kimisi yoldan az içeri çekilir, kimisi bir santim bile içeri çekilmeden inşa edilirdi. İlerleyen günlerde olası bir şehir planı yapıldığı takdirde bu yapılar büyük bir sorun teşkil edebilirdi.²¹

2.5. Trabzon Halkının Sayfiye Yeri İhtiyacı

1920'lerin Trabzon'unda kent sakinlerinin ailece gidip eğlenip piknik yapacakları sayfiye yerleri genellikle şehir dışında idi. Bunlar daha çok Boztepe, Soğuksu ve Zefanos gibi yerlerdir. Fakat arabası olmayan ailelerin buralara gitmesi pek mümkün değildi. Trabzon belediyesi de o günlerde bu yerlere otobüs seferi düzenleyecek durumda değildi. İşte bu nedenden ötürü Trabzonlular, bilhassa şehir merkezinde oturanlar yaz aylarında bunaltıcı sıcak ve nemle mücadele etmek zorunda kalıyordu. Şehir merkezinde yaşayanlar da sıcak yaz günlerinde Değirmendere'ye deniz kenarına giderek serinlemeye çalışırdı. Fakat Değirmendere ve etrafı ise oldukça pis ve bakımsız bir durumdaydı. Bu konuyu dile getiren bir yazar şu ifadeleri kullanmıştır:²²

Tatil günlerinde şehrin bunaltıcı havasından kaçır yeşilliklerin kollarına atarız. Hemen hemen her çimenlikte bir halkalanma görülür. Semaverler kaynar, gramofonlar çalınır, oyunlar oynanır ve yazın en tatlı musikisi olan kahkahalar doldurur her yanı. Artık sizde değil bir günü bir yılın yorgunlarından bile iz kalmamıştır. Trabzon'da yaz başlayınca bir kısım halk Soğuksu, Zefanos sayfiyelerine göç ederler. Fakat oralara gidebilmek için bazılarının işleri ve keseleri el vermez. Ve işte bu koldan olanlar tatil günlerini deniz kıyısında Değirmendere'de geçirirler. Ya Boztepe'nin denize bakan yeşilliklerine ve dalgaların hoş musikisine bırakırlar kendilerini, fakat bilmem bu leşlerin oradan kaldırılması ve onların oralara atılmasının yasak edilmesi başarılmayacak bir iş mi?

3. TAHSİN UZER'İN TRABZON'A GELİŞİ SONRASI YAŞANANLAR

Üçüncü Umum Müfettişliğin kurulmasından sonra bu Umum Müfettiş olarak bu göreve atanan Tahsin Uzer'in atanması Trabzon kamuoyunda büyük bir heyecan yaratmıştır. 21 Eylül 1935 tarihli bir gazetede Üçüncü Genel Müfettiş Tahsin Uzer'in yanındaki danışmanlarla Güneysu Vapuruyla İstanbul'dan şehre geldiği, Uzer'in buradan müfettişlik merkezi olan Erzurum'a gideceği ve Tahsin Uzer şerefine bu gece CHP merkezinde bir parti verileceği ifade edilmiştir.²³

Tahsin Uzer 20 Eylül 1935 günü Güneysu Vapuruyla Trabzon'a gelmiş, incelemelerinin ardından Gümüşhane'ye geçmiştir. Trabzon'da iken CHP'de binasında konaklayan Uzer'in onuruna yemek verilmiş, liman, gübre fabrikası, transit yolu ile ilgili atılacak adımlar hakkında izahat vermiştir.²⁴ Tahsin Uzer'in gelişinin ardından kısa bir süre sonra yardımcıları ve müfettişlik ekibinde yer alanlar da kentte gelmiş ve kendilerine tahsis edilen yere yerleşmişlerdir. Uzer'in beyin takımında şu kişiler bulunuyordu:

¹⁷ "Moskof İşgali Altında", *Tasvir-i Efkâr Gazetesi*, 14 Nisan 1334.

¹⁸ Hikmet Öksüz-Veyssel Usta, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon 2008, s. 142.

¹⁹ *İstikbal Gazetesi*, 9 Mart 1922

²⁰ *İstikbal Gazetesi*, 18 Eylül 1340

²¹ *Yeniyol Gazetesi*, 5 Haziran 1935

²² *Yeniyol Gazetesi*, 5 Haziran 1935

²³ *Yeniyol Gazetesi*, 21 Eylül 1935

²⁴ *Yeniyol Gazetesi*, 25 Eylül 1935

Baş Müşavir, Yahya Sezai Uzer, İktisat Müşaviri Saffet Sezen, Asayiş Müşaviri Celal, Emniyet Müşavir Muavini Bahri, Evrak Müdürü Ali Münif, İstatistik Bürosu Şefi Rıza Çelimen, Müfettişlik Kâtibi Muhiddin, Müfettişlik Kâtibi Mükerrerem, İstatistik Memuru Sedat Ferit, İstatistik Kâtibi Mehmet Hakkı, Kâtip Suat, İstihbarat Memurları Şefik ve Ziya.

Trabzon Valiliği, vilayet konağının alt ve orta katlarını müfettişlik dairesi olarak hazırlanmış, Trabzon Vilayet Dairesi de, Orta Hisar'daki hükümet konağına taşınmıştır.²⁵ Tahsin Uzer, Şubat ayının ilk günlerinde tekrar Trabzon'a gelmiş ve Soğuksu'da bulunan köşkte (daha sonraları Atatürk Köşkü olacak) istirahat çekilmiştir.²⁶

4. SOSYAL HAYATTA YAŞANAN GELİŞMELER

Üçüncü Umum Müfettiş olarak atanmasının ardından Trabzon'a gelen Tahsin Uzer'in şehre gelişi bir anda o ana kadar sorunların çözümü konusunda görülen inançsızlığı ortadan kaldırmış ve kamuoyunda bir heyecan yaratmıştır. Zira kente geldikten hemen sonra yapılan toplantılarda 40 yıllık Trabzonlu gibi bütün meselelere hâkim bir görüntü veren Tahsin Uzer'in bu tavır Trabzon'un ileri gelenlerini oldukça ümitlendirmiştir. Uzer'in şehre gelişinin ardından yaşanan değişimi sütunlarına taşıyan bir yazar bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır:²⁷

Her tarafta bir yenilik

Tahsin Uzer'i bu inkılap çocuğunu övüyorum, çünkü bize yenilik ve canlılık getirdi. Tahsin Uzer'i bu Atatürk oğlunu seviyorum çünkü onu bize Atatürk gönderdi. Her tarafta bir değişiklik bir hareket var, vaktiyle şehrin şurasında burasında yan gelip yaslanan çirkin suratlı barakalar yolumuzu kesmiyor. Şehir her gün bir parça daha temiz bir parça daha güzel ve yüzler daha kanlı gözler daha parlak dünkünden.

4.1. Çarşaf ve Peçenin Yasaklanması

Aslında Trabzonlu kadınların peçe takması, Tahsin Uzer'in gelişinden çok daha önce yasaklanmıştır. Zira Şapka Kanunu'nun çıkmasından bir müddet sonra, Trabzon'da oldukça yaygın olan peçe konusunda bazı adımlar atılmış, Trabzonlu kadınların peçe giymeleri, 8 Aralık 1926'da, valilik kararıyla yasaklanmıştır.²⁸ Şunu belirtmek gerekir ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarında alınan bu kararlar tam anlamıyla uygulanamamış ve asıl uygulama 1935 CHP Kurultayı ve Üçüncü Genel Müfettişliğin kurulmasıyla birlikte, ancak 10 yıl sonra gerçekleşmiştir.

1935 yılı başlarında bazı Trabzonlu gençler belediyeye bir dilekçe vererek, kadınların çarşaf kullanmalarını temenni etmişlerdi. Bu dilekçe belediye meclisi tarafından çok önemli bulunarak, derhal gündeme alındı ve görüşülmeye başlandı. 12 Şubat 1935 günü yapılan görüşmeler sırasında söz alan Mehmet Kitapçı, Kamil Dede ve Hüseyin Kazancı, meselenin hukuki vaziyetinin anlaşılması için dilekçenin idare encümenine havalesini teklif etti. Mesut Keleş, Fatsa Belediye Başkanlığından gelen bir tezkerenin de bu konuyla ilgili olduğunu söyleyerek ikisinin birlikte ele alınmasını istedi. Burhan Oğuzlu ise bu işin mevcut toplantı devresinde halli şartıyla idare encümenine havalesini teklif etti ve kabul edildi.²⁹

Anlaşıldığı kadarıyla meclis üyelerinden Burhan Oğuzlu ve Sakibe Hanağası bu konunun takipçisi olmuşlardı. Bu iki üye, 15 Mayıs tarihli toplantıda çarşaf meselesiyle ilgili dilekçe konusunda ne yapıldığını sorguladı. Konu hakkında bir açıklama yapan Başkan Kadri Mesut Bey, bu takririn idare encümenine havale olduğunu ve buradan bir sonucun meclise henüz gelmediğini söyledi. Bunun üzerine Burhan Bey, encümenin herhangi bir mesele hakkındaki görüşünü bir hafta içinde meclise sunması gerektiğini belirterek bu işin neden ihmal edildiğini sordu. Encümen üyeleri ise teklif hakkındaki çalışmalarının devam ettiğini belirtmişti.³⁰

1935 yılı bu suretle geçmiş ve belediye meclisi konu hakkında bir karar verememişti. Bunun üzerine CHP il başkanlığı tarafından, çarşaf ve peçe hakkında bir karar verilmesini isteyen bir tezkere meclise gönderilmiştir. Fakat Trabzon Belediye Meclisi, olabildiğince bu işi ağırdan almaya çalışmış ve söz konusu meseleyi zamana yaymayı tercih etmişlerdir. Akçaabat Belediyesi dahi çarşaf ve peçeyi yasaklayan karar almışken Trabzon Belediyesi'nin bu tutum içine girmesi bazı kişileri rahatsız etmiştir. Meclisin bu tutumu Tahsin Uzer'in Üçüncü Umum Müfettişliğe atanmasının ardından değişmiş, bilhassa Uzer'in bölgeye gelişi, sosyal alanda yapılan inkılapları önemli ölçüde hızlandırmıştır. Tahsin Uzer'in Trabzon'a gelişinin ardından yaşanan zihniyet değişikliği o günlerde basına şu şekilde yansımıştır:³¹

²⁵ *Yeniyol Gazetesi*, 1 Şubat 1936

²⁶ *Yeniyol Gazetesi*, 12 Şubat 1936

²⁷ *Yeniyol Gazetesi*, 18 Mart 1936

²⁸ Trabzon il genel meclisi 11 Aralık 1926 tarihinde peçenin kaldırılmasına dair bir karar almıştı. Mesut Çapa, "Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği," *Toplumsal Tarih*, Cilt: V, Sayı: 30, Haziran 1996, s.27

²⁹ *Trabzon Belediyesi Meclis Zabıtları* (Bundan sonra TBMZ şeklinde gösterilecektir) 12 Şubat 1935.

³⁰ *TBMZ*, 15 Mayıs 1935.

³¹ *Yeniyol Gazetesi*, 22 Şubat 1936

Bir sene evvel çarşaf ve peçe yasağının Trabzon'da da yapılması dileğiyle belediyeye başvuran gençler, karşılarında bu işler çocuk işi değildir diyecek mantalitede insanlar gördüler. Demek oluyor ki Trabzon'da hala başın değil de yaşın düşüncenin değil de sakal bıyık iş görebiliyor. Genel müfettiş gelir gelmez şimdiki kadar spor ve gençlik teşkilatının Anka kuşu gibi adı var kendi yok bir durumda bulunmasının başlıca sebebi, bu işlere gereği kadar ehemmiyet verilmeyişi idi.

4 Şubat 1936 tarihli belediye meclisi toplantısında, çarşaf ve peçe meselesi yeniden masaya yatırıldı. Anlaşıldığı kadarıyla bazı üyeler çarşaf ve peçenin derhal kaldırılmasını isterken, bazıları bu konuda oldukça isteksizdi. Bazı üyeler ise meselesin ekonomik boyutunu gündeme getirdiler. Örneğin Muammer Yarımbyık, çarşaf ve peçe konusunda vatandaşa bir ay süre verilmesinin doğru olmayacağını, manto tedariki için bu sürenin en az 3-4 ay olması gerektiğini söyledi. Görüşmeler sırasında, belediye meclisinin bu gibi konularda karar alma yetkisinin olup olmadığı sorusu gündeme geldi. Bunun üzerine Başkan tarafından Belediye Kanunu'nun ilk maddesi okundu. Buna göre belediye, halkın müşterek medeni ve sıhhi işlerini temine mükellef idi. Bu tereddüdün ortadan kalkmasının ardından, Belediye Kanunu'nun verdiği yetkiye göre kadınların çarşafı atarak medeni kisveyi giymeleri hakkında Belediye Zabıta Talimatnamesine bir madde eklenerek peçe ve çarşafın belediye yasakları arasına konulması ve bu işin temini için de ilan tarihinden itibaren üç ay müddet verilmesi kararlaştırıldı. Belediye Zabıta Talimatnamesine “*Şehir sınırları içinde kadınların peçe ve çarşaf ile gzmeleri yasaktır*” maddesi eklendi.³²

Bu arada Trabzon İl Genel Meclisi de kadınların çarşafı olarak sokağa çıkmalarını yasaklamış, polisler, çarşafı gördüğü herkesi en yakın karakola götürme konusunda görevlendirilmişti.³³ Çarşafın çıkarılması konusunda belediye meclisi vatandaşa üç aylık süre vermiş; sürenin 4 Mayıs 1936 tarihinde dolacağı gazeteler yoluyla ilan edilmişti. Söz konusu ilanda şu ifadeler yer verilmiştir:

Belediye Riyasetinden. Evvelce ilan edildiği üzere çarşaf yasağı Mayısın 4'ncü pazartesi gününden itibaren tatbik olunacağından bu günden itibaren bayanların çarşafı sokağa çıkmamaları ve aksi harekette bulunacakların polis ve belediye zabıtası tarafından men olunarak haklarında kanuni muamele yapılacağı önemle duyurulur.

Üçüncü Umum Müfettişliğin³⁴ de etkisiyle Trabzon Belediyesi tarafından alınan çarşaf ve peçe kararı hiçbir zaman tam olarak uygulanamamıştır. Mesela 1939 yılına gelindiğinde Trabzon sokaklarında peçeli kadınların sayısının çokluğundan dert yanılıyordu.³⁵

4.2. Şehir Kulübünün Kurulması

Üçüncü Umum Müfettişliğin kurulup Tahsin Uzer'in bu göreve getirilmesinin ardından Trabzon'daki cemiyet hayatı da hareketlenmiştir. Bunun en bariz örneği, o güne kadar gerçek işlevini yerine getiremediği gerekçesiyle Ticaret Kulübünün kapatılıp Trabzon Şehir Kulübü'nün kurulmasıdır. Trabzon Ticaret Kulübü, aslen 1923 yılında kurulmuş olsa da Cumhuriyet öncesinde böyle bir derneğin var olduğu bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce varlığı hakkında bilgi sahibi olduğumuz bu kulüple ilgili olarak Mustafa Reşit Tarakçıoğlu hatıratlarında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Rusların işgalinden önce Trabzon'da Ticaret Kulübü vardı. Tüccarlar burada akşamları toplanır, işleri üzerinde görüşür, oyun oynayıp vakit geçirirlerdi.*”³⁶ Yıllar geçtikçe Trabzon'daki ticari hayata paralel olarak eski hareketli mumla aramaya başlayan ticaret kulübünün şehir kulübüne çevrilmesi gündeme gelmiştir. Zira Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni bir cemiyet modeli oluşturulmaya çalışılırken şehir kulüpleri de bu modelin en önemli unsurlarından biri olarak görülüyordu. Bu kapsamda şehir kulüplerinin sayısı günden güne artmaya başlamış, kendini aydın gören, zengin veya aynı düşünceye yakın kişilerin bir araya gelerek sosyalleşme aracı olarak şehir kulüplerini kurdukları veya yönettikleri görülmüştür. Bu kulüplere üye olabilmek için belli bazı şartlar getirilmiş ve böylece genel halktan veya toplumdan izole bir şekilde bir araya gelip, vakit geçirilmeye başlanmıştır. Bu yönüyle Türklerde eskiden beri geleneksel olarak sosyalleşme mekânı olarak kabul edilen kahvehanelerden ayrılan şehir kulüplerinin sayısı, 1930'ların başında ülke genelinde büyük bir hızla artış göstermiştir.³⁷ Ülke genelinde sayıları hızla artan

³²TBMZ, 4 Şubat 1936; *Yeni Yol Gazetesi*, 5 Şubat 1936; Aynı tarihlerde Tahsin Uzer, Erzurum belediye salonunda yaptığı uzun bir konuşmada, çarşaf ve peçenin yabancı milletlerden geldiğini, bir görenek olmadığını, bunların yerine paltı giymenin daha doğru olacağını belirtmekteydi. *Erzurum Gazetesi*, 4 Haziran 1936.

³³Kamuran Özdemir, *Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi ve Tepkiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007, s.74-75.

³⁴Kadınların kılık kıyafetlerine yönelik yasaklamalarda başarılı oynayan kişi, Üçüncü Genel Müfettiş Tahsin Uzer'di. Sadece Trabzon ve Rize'de değil, Erzurum, Artvin, Kars ve Gümüşhane gibi vilayetlerde de genel müfettiş olarak en yetkili kişi olan Uzer'in öncülüğünde, belirtilen vilayetlerde çarşafa yönelik adımlar peşe peşe atılmıştır.

³⁵*Yeni Yol Gazetesi*, 21 Haziran 1939

³⁶Öksüz- Usta, a.g.e.,s. 154.

³⁷Muzaffer Başkaya, “Osmanlıdan Cumhuriyete Bir Kurumun Tarihi: Trabzon Şehir Kulübü (1923-1955)”, *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 2018, Vol: 5, Issue, 29, s.3788.

kulüplerden bir tanesi de Trabzon'da kurulmuş ve bu işin bayraktarlığını da Üçüncü Umum Müfettiş Tahsin Uzer yapmıştır.

Tahsin Uzer'in şehre gelişinden kısa bir süre sonra Trabzon Tüccar Kulübü, son kongresini yapmıştır. Söz konusu kongrede bir konuşma yapan Süleyman Mahir Bey, kulübün kapatılarak şehir kulübü adı altında faaliyet göstermesi için bir teklif yapıldığını, bu teklifle ilgili gerekli incelemelerin yapılması için encümene 2 ay vakit verildiğini ifade etmiştir.³⁸ Kısa bir süre sonra Başkan Seyfettin Bey'in riyasetinde toplanan, tüccar kulübünün şehir kulübü şeklini alması yolunda hazırlanan nizamname Seyfettin Bey tarafından okunarak kabul edilmiş ve onaylanmak üzere vilayete takdim edilmiştir. Kurulması planlanan Trabzon Şehir Kulübü'nün Hâmi Reisi Tahsin Uzer, Fahri Reisi ise Trabzon Valisi olacak ve kulübe memurlar da fahri aza olarak katılabileceklerdi. Bu kulüp için Uzun Sokakta'ki eski sıhhat yurdu binasının kiralanması için çalışmalara başlanmıştı.³⁹

Görüldüğü üzere 1923 yılında Trabzonlu tüccar ve iş adamlarının gayretleriyle kurulan ve şehrin ekonomik hayatında söz sahibi olan Trabzon Ticaret (Tüccar) Kulübü, 1936 yılına gelindiğinde kapatılarak Şehir Kulübüne çevrilmiştir. Trabzon Şehir Kulübü yoğun bir hazırlık döneminden sonra 22 Mart 1936 Pazar günü açılmış ve kulüp binası için Uzun Sokak'taki eski Sıhhat Yurdu binası tutulmuştur. Son derece parlak bir şekilde yapılan açılış töreni yerel basına şu şekilde yansımıştır:⁴⁰

Şehir Kulübü Açıldı. Geçen sayımızda açılacağını haber verdiğimiz şehir kulübü Pazar günü açıldı. Güzel bir şekilde hazırlanmış olan kulüp salonları Türk, yabancı güzide davetlilerle dolmuştu. Halkevi bandosu bahçede yer almış, güzel parçalar çalmağa başlamıştı. Saat 17'de kulübün Hami Reisi Sayın Üçüncü Umumi Müfettişimiz Tahsin Uzer teşrif etmiş, kurdeleyi keserek salona çıkmıştır. Salonda kulüp başkanı noter Seyfeddin'in açma söylevi ile tören başlamıştı. Açma söyleviden sonra Sayın Tahsin Uzer kıymetli ve çok istifadeli bir hitabede bulunmuş, kulüplerin cemiyette oynadığı müspet ve faydalı rolleri ve şehir kulübünün içtimai, ticari ve iktisadi bakımlardan Trabzon'a temin edeceği faydaları kendilerine has açık ve çok samimi bir eda ve ifade ile tebarüz ettirmiş, muhabbet ve hürmet telkin eden bu özlü ve çok canlı sözler candan alkış aldı.

4.3. İmaret Mezarlığı'nın Ata Park'a Dönüştürülmesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon halkının en önemli sorunlarından biri de sayfiye yeri ihtiyacıydı. Bunu gidermek için harekete geçen Üçüncü Umum Müfettiş Tahsin Uzer gözünü şehrin orta yerinde bulunan İmaret Camii ve türbesine dikmiştir. Uzer, elindeki olağanüstü yetkilerin de kendisine verdiği kuvvetle bir anda o güne kadar atılmaya cesaret edilemeyen adımları atmaya başlamış ve bu kapsamda Trabzon halkının park ve sayfiye yeri ihtiyacını göz önüne alarak İmaret Mezarlığı'nın kaldırılması için düğmeye basılmıştır. Mezarlığın ortadan kaldırılması konusunda yasal altyapıyı ise Mimar Sedat Çetintaş'ın 1-5 Ağustos 1937 tarihleri arasında Trabzon'daki incelemeleri sonucunda ve aceleyle hazırladığı, 64 eserin yer aldığı "Trabzon Sanat Eserleri" adlı rapor oluşturmuştur.

Çetintaş'ın, birçok tarihi yapı ve eser için idam fermanı hükmündeki bu raporu ile 64 eserden 30'u hakkında yıkım hükmü verilmiş yahut yıkılmaları için her türlü yasal zemin oluşturulmuştur. Dördüncü derecedeki eserlerle ilgili ifadelerini daha da ileri götüren Çetintaş, bu eserler için şu ifadeleri kullanmıştır:⁴¹

Mimari ve sanat bakımından hiçbir değeri olmayan ve beyhude yere abideler yekûnunu şişiren kalabalıktan başka bir marifeti olmayan şeylerdir. Hele türbeler, cahil halka tapınak olmaya devam ettiğini, parmaklıklarına ve ağaçlarına bağlanmış iplik ve paçavralardan anladım. Binaenaleyh, bunların belediyece yıktırılması lazımdı.

Mimar Sedat Çetintaş tarafından yasal altyapısı hazırlanan projeye "mimari ve sanat bakımından hiçbir değeri olmayan" İmaret Mezarlığının kaldırılmasına başlanmıştır. Bu hamle, dönemin Trabzon basını tarafından büyük takdir toplamıştır. Mesela mezarlıkların kaldırıldığı sırada yazılan bir yazıda, İsmet Paşa (eski imaret) Mahallesi'nin ortasında bir cadde ve bir sokakla üçe bölünen, türlü yabancı otlarla dikenlerle örtülü geniş mezarlığın birkaç ay içinde bambaşka bir şekle dönüştüğü, düne kadar ruhlara kasvet veren bu karmakarışık otlu dikenli sahanın daha şimdiden güzel bir şekil aldığı, yarınlarda burası etrafa sağlık, ruhlara ferahlık saçan güzel ve çok güzel bir park olacağı ifade edilmiştir. Yazara göre, birkaç aylık faaliyet, türlü yabancı otlarla dikenlerle örtülü karmakarışık 100 yıllık mezarlığı şehrin mutena bir semtinden ve koca bir mahallenin ortasından kaldırmaya kâfi gelmişti. Eski İmaret Mezarlığı gelip geçen dirilere kasvet veriyordu ve perişan haldeydi. Söz konusu yazının son kısmında ise yapılan bunca güzel şeyin ardından tek bir iş kalmıştı o da

³⁸ *Yeniyol Gazetesi*, 19 Şubat 1936

³⁹ *Yeniyol Gazetesi*, 4 Mart 1936

⁴⁰ *Yeniyol Gazetesi*, 25 Mart 1936

⁴¹ Mehmet Akif Bal, "Trabzon'da Yok Olan Tarihi Müslüman Mezarlıkları Ve Bunların Trabzon Şehir Kültürüne Etkileri", *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Cilt: II, İstanbul 2016, s.695.

şimdi gözleri ve gönülleri tırmalayan Hatuniye Camii önündeki eski medrese enkazının kaldırılmasıydı. Bu da yapılırsa Camii tüm heybetiyle ortaya çıkacaktı.⁴²

İmaret Mezarlığı'nın kaldırılması ile ilgili ortaya atılan iddialardan biri de Gazi Mustafa Kemal'in Trabzon'u son ziyaretleri sırasında Hükümet Konağına ve CHP'ye uğradığı bu ziyaretleri sırasında İmaret Mezarlığını göstererek "Tahsin, bu memleketin en güzel yerinde bu manzara nedir?" diyerek sitem ettiği, bundan sonra da Tahsin Uzer'in İmaret Mezarlığını kaldırdığı yönündedir.⁴³ Gerçekten de park bittikten sonra adının Ata Park olarak değiştirilmesi ile ilgili olarak Trabzon'a bir telgraf çeken Tahsin Uzer, "kendi işareti ile kim bilir ne gibi bir ilham ile İmaret edebiyetgahına yine kendi adının konulması çok dikkate şayan bir tesadüf ve Trabzonlular için de çok kıymetli tarih ve talihtir" ifadelerini kullanmış ve ortaya atılan bu iddiayı doğrulamıştır.

Şehrin en önemli ihtiyacı olan park yeri eksikliğini gidereceği ümidiyle başlanan proje sırasında yapılan ilanlarla mezarlıkta ölüleri olan vatandaşların gelip buradan almaları gerektiği bildirilmiştir. Bunun üzerine İmaret Mezarlığında metfun bulunan ölüler asri mezarlığa nakledilmeye başlanmış, sahihsiz mezarlıkların belediye tarafından dini merasim yapılarak ayrı bir yere gömüleceği ilan edilmiştir.⁴⁴

İmaret Mezarlığını, parka çevirme projesi devam ederken mezarlıkta ölüsü bulunan kişiler bunları teslim almış fakat geride birçok sahihsiz mezar kendi halinde toprak yığınlarının arasında kalmıştır. Zira daha sonraları bölgede yapılan alt yapı ve diğer çalışmalar sırasında birçok kemik parçasına rastlanılmıştır. Ölülere reva görülen muamele bununla da sınırlı kalmamıştır. Zira mezarlıklar taşınırken, birçok eski mezar taşı, kitabe gibi tarihi kıymeti olan eserler özensizce yerinden sökülüp atılmıştır. Dönemin şahitlerinden biri olan Mahmud Kemal Yanbey (1886-1967), hazırlamış olduğu ancak basılmamış olan "Trabzon Tarihi" adlı notlarında, bu mezarlığın ortadan kaldırılmasıyla ilgili olarak şunları yazmıştır:⁴⁵

O zaman rastgele ve acele olarak kaldırılan Hatuniye Mezarlığı'ndaki Trabzon'da yetişmiş meşhur adamların kabirleri yıkılarak taşları Zindan denilen eski mahpushaneye yığıldı. Trabzon'un eski valilerinden meşhur Kadri Bey'e ve Yunan Muharebesi kahramanlarından Ferik Hamdi Paşa'ya ait kabirler bilerek tahrip edilmiştir. Birbiri üzerine istif edilen bu kabir taşlarından mühim bir kısmı bugün Trabzon'daki Sülüklü Mezarlığı'na nakledilerek duvar diplerine dizilmiş, geri kalanlar da Belediye'ye taşınmış ve o zamanki Belediye tarafından rastgele yerde inşaat malzemesi olarak kullanılmıştır.

1938 yılının sonuna doğru İmaret Mezarlığı neredeyse tamamen ortadan kaldırılmış, hatta o günlerde Trabzon'a modern bir su tesisatı yapma ihalesini üzerine alan Alman Hohtif Şirketi, parka bir de havuz yaptırmıştır.⁴⁶ Etrafına duvar ve süslemelerin yapılmasıyla birlikte iyice park hakini alan İmaret Mezarlığı, bu şekilde ortadan kaldırılmıştır. Bu arada 10 Kasım 1938'de Gazi Mustafa Kemal hayata gözlerini yummuş, bu durum ülkenin dört bir yanında olduğu gibi Trabzon'da da büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Atatürk'ün adını Trabzon'da yaşatmak isteyen dönemin Trabzon Valisi Refik Koraltan, parkın adının Ata Park olmasını teklif etmiş, bu fikir büyük bir kabul görmüştür.⁴⁷

5. TAHSİN UZER'İN VE TRABZON'UN EKONOMİSİNİ CANLANDIRMAK İÇİN YAPTIĞI HAMLELER

Umum Müfettişliğin kurulmasının ardından 24 Eylül 1935 günü Trabzon'a gelen Tahsin Uzer, burada bazı çalışmalar yapmıştır. İlk planda şehrin ileri gelenleriyle belediyede bir araya gelen Uzer, Trabzon'un sorunlarını dinlemiş, limanın durumu, transit ticaret ve gübre fabrikası meseleleri ile ilgili ayrıntılı görüşmelerde bulunmuş,⁴⁸ liman ve gübre fabrikasının hazırlıklarının son aşamada olduğunu, transit işinin de yakında halledileceği mesajlarını vererek Erzurum'a hareket etmiştir.⁴⁹ Tahsin Uzer'in Trabzon'da yapmış olduğu bu toplantıyla ilgili dikkati çeken ilk unsur, şehrin sorunları kendisine aktarılırken ekonomik meselelerin birinci planda yer almasıydı. 1935 yılı itibarıyla içme suyu tesisatına dahi sahip olmayan Trabzonluların, transit ticaretin durgunluğu veya limanın mevcut hali gibi konulara öncelik vermesi, şehrin ekonomik manada yaşadığı durgunluğun da bir göstergesiydi. Trabzon'daki temasları neticesinde kendisine sunulan isteklerden oldukça etkilenen Uzer, 1936 yılı başında bölgeye tekrar geldikten sonra Trabzon ve

⁴² *Yeniyol Gazetesi*, 15 Haziran 1937

⁴³ *Halk Gazetesi*, 8 Birinci Kanun 1938

⁴⁴ *Yeniyol Gazetesi*, 22 Birinci Kanun 1937

⁴⁵ Bal, a.g.m., s.698.

⁴⁶ *Yeniyol Gazetesi*, 6 Mayıs 1939

⁴⁷ *Halk Gazetesi*, 3 Birinci Kanun 1938

⁴⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Eylül 1935

⁴⁹ *Halk Gazetesi*, 26 Eylül 1935

çevresinde geniş bir kalkınma hareketi başlatmaya çalışacaktır. Bu harekette ilk önemli adım, transit ticaret konusunda atılmıştır.

5.1. Transit Ticaret Konusunda Atılan Adımlar

Bir zamanlar Trabzon'un gözbebeği durumundaki İran transit ticareti 1930'lara gelindiğinde iyice azalmış hatta bitme noktasına gelmişti. Birinci Dünya Savaşı sonrası Rus işgalinin de etkisiyle başka mecralara kayan Trabzon-Tebriz ticareti Üçüncü Umum Müfettişliğin kurulduğu günlerde can çekişiyordu. Bir türlü bitmeyen inşaa faaliyetleri, uzun ve güvensiz yolculuklar, modern hale getirilemeyen vesaitler neticesinde eski parlak günlerini kaybeden transit ticareti canlandırmak için Üçüncü Umum Müfettişlik tarafından bazı adımlar atılmıştır.

Transit yolu üzerinde denetimler yaparak gelinen durumu bir rapor haline getiren Üçüncü Umum Müfettiş Tahsin Uzer, 1936 yazı ortalarına kadar Trabzon'dan Gürcübulak'a kadar bütün yolun tamirinin bitirilmiş olacağını belirtmiştir.⁵⁰ Trabzon-İran transit yolu üzerindeki devam eden yapım ve onarım çalışmaları Tahsin Uzer'in gayretleriyle yeni bir ivme kazanmıştır. Ankara'yla sürekli temas halinde olan ve yolun tamiri için gerekli paranın mutlaka tahsis edilmesi gerektiğini düşünen Uzer'in bu ısrarlı talebi karşısında Başvekâlet, bütçenin fevkalade kısmından Trabzon-İran arasında otobüs, kamyonet, nakliyatına başlanması için Nafia Vekâleti emrine 280 bin lira ayırmıştır. Başvekâlet ayrıca, İran transit yolunun yapılması için yine Nafia Vekâleti emrine 490 bin lira daha fevkalade tahsisat göndermiş ve bu suretle yolun 1936 yazında bitirilmesi planlanmıştır.⁵¹ Nafia Vekâleti'nden beklenen paranın da gelmesiyle birlikte Trabzon-İran transit yolu üzerindeki çalışmalar hız kazanmıştır. Yolun son durumu ile ilgili bilgiler veren Tahsin Uzer, 1936 yılı itibarıyla İran transit yolu için keşif ve projelerin tamamlanmak üzere olduğunu,⁵² Nafia Vekâleti'nin bu konuda büyük fedakârlıklar yaptığını, Trabzon'dan İran sınırı olan Gürcübulak'a kadar olan yolun bu sonbaharda tamamlanacağını ifade etmiştir. Uzer ayrıca Nafia Vekâleti'nin, Devlet Demiryolları ile işbirliği içerisinde Trabzon'dan İran hududuna kadar muntazam otobüs servisleri işleteceğini, ilerleyen yıllarda söz konusu seferlerin iki ülkenin ortaklığıyla kurulacak bir şirket tarafından yapılacağını bildirmişti.⁵³

Transit yolu ile ilgili gelinen durumu Başbakan İsmet İnönü'ye bildiren Umum Müfettiş Tahsin Uzer Ankara'ya gönderdiği yazıda, Doğu illerine hayat ve refah verecek olan büyük düşünceleriniz arasında olan Sivas-Erzurum demiryolu hattının inşasına Erzurum'dan başlanması, Trabzon limanının inşası, İran transitinin eski tarihi ve doğal yoluna çevrilmesi gibi meselelerden demiryolu hususunun halledildiği, liman işine başlanacağı, transit yolu için de merkezden gönderilen 280 bin lira sayesinde motorize hale getirilmesi için çalışıldığını ifade etmiştir.⁵⁴

Tahsin Uzer'in de ifade ettiği gibi artık transit ticaret yolunda kamyonlarla sefer yapılacaktı. Deve kervanları ile uzun ve güvensiz bir şekilde yapılan yolculuğun yerini artık Devlet Demiryolları ile işbirliği halinde yapılacak kamyon seferleri alacaktı. Üçüncü Umum Müfettiş Tahsin Uzer'in gayretleriyle 1937'ye gelindiğinde büyük bir kısmı tamamlanan Trabzon-İran transit yolunda sefer yapacak kamyon ve otobüslerden bir kısmı Şubat ayı başında Trabzon'a gelmiştir. Nafia Vekâleti tarafından Almanya'da yaptırılan kamyon ve otobüslerin ilk partisi olan 2 kamyon ve 4 otobüs, 8 Şubat 1937'de gelmiş, geri kalan 12 kamyon ve 4 otobüsün bir hafta sonra geleceği ilan edilmiştir.⁵⁵

Kamyonlarla hızlı ve güvenli bir şekilde ticaret yapılabilmesi için başlanan projenin büyük bir bölümü, 1937 yılının yaz aylarında bitirilmiş ve transit yolunda kamyon ve otobüslerle seferlere başlanmıştır. Bu münasebetle Trabzon'da yapılan törende Üçüncü Umum Müfettiş Uzer, Trabzon Valisi Sezai Uzay, CHP il örgütü ve diğer zevat hazır bulunmuştur. Törende bir konuşma yapan Tahsin Uzer, Van Valiliğinden beri takip ve müdafaa ettiği ideale kavuşmanın mutluluğu içinde olduğunu ifade ettikten sonra bu yolun yakında limana bağlanacağını halka duyurmuştur.⁵⁶

Azımsanmayacak derece büyük bütçelerle girişilen ve Tahsin Uzer'in gayretleri ile başlanan transit ticareti canlandırma düşüncesi ve kamyon seferlerinden, maalesef kısa süre sonra başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle istenilen neticeler elde edilememiştir.

⁵⁰ BCA, 490.01/648.151.1, BCA, 030.10/70.462.11.

⁵¹ *Yeniyol Gazetesi*, 24 Haziran 1936

⁵² BCA, 030.10/71.464.9

⁵³ *Yeniyol Gazetesi*, 30 Mayıs 1936

⁵⁴ BCA, 030.10/71.465.1.

⁵⁵ *Halk Gazetesi*, 9 Şubat 1937

⁵⁶ *Halk Gazetesi*, 25 Haziran 1937

5.2. Trabzon Limanı'nın Yapımı

Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'un en önemli sorunlarından biri olan liman yapımı konusu 1935 yılında Başbakan İsmet İnönü'nün Trabzon'u ziyareti sırasında kendisine aksettirilmiştir. İnönü, Ankara'ya dönüşte hazırladığı raporda transit yolunun inşasıyla birlikte bu yola çıkış kapısı olarak Trabzon Limanının yapılması gerektiğini ifade etmişti.⁵⁷ İnönü'nün doğu gezisi sonrasında kurulan Üçüncü Umum Müfettişlik Kurumu'nun öncelik verdiği konulardan biri de Trabzon'da modern bir liman yapımı hususuydu.

Yıllar yılı halledilemeyen bu problemi çözmek için harekete geçen hükümet, 1935 yılı içinde Trabzon'a bir uzman heyet göndermiştir. Umum Müfettişlik Kurumu'nun teşkili sürecinde Trabzon'a gelen heyet, limanda incelemelerde bulunmuştu. Heyetin içinde bulunan Yüksek Mühendis Mektebi Liman Öğretmeni ve Bayındırlık Bakanlığı Liman İnşaatları Fen Kurulu Başmühendisi Viktor de Mayo, arkadaşları ile birlikte limanda sondaj ve sair çalışmaları yapmış ve bir taraftan limanın haritasını hazırlamışlardı.⁵⁸ Görüldüğü gibi Üçüncü Umum Müfettiş Tahsin Uzer, Trabzon'a gelmeden liman meselesi konusunda bazı adımlar atılmaya başlanmıştı. Uzer, göreve başladıktan sonra kendisinden önce başlayan süreci devam ettirmek niyetindeydi. Zira şehre ilk geldiği günden itibaren gerek transit yolu ve gerekse liman meselelerinde ortaya koyduğu tavırla halka güven veren Uzer, hemen her konuşmasında bu iki meselenin halledileceğini ifade ediyordu.⁵⁹

Tahsin Uzer'in, yıllardır çözüm üretilemeyen bu meseleler karşısındaki tutumu Trabzon kamuoyunda memnuniyetle karşılanıyordu. Aslında Uzer'in böylesine kendinden emin davranmasının altında yatan sebep, Ankara'dan aldığı güvenceydi. Zira Hükümet, 1936 yılında yapmış olduğu planlama gereği⁶⁰ Anadolu'da inşa edilecek limanlar arasında ilk sıraya Trabzon Limanı'nı koymuştu.⁶¹ Hükümet, buranın ticari ehemmiyetini göz önüne almış ve Trabzon Limanına öncelik vermişti.⁶² Hatta Ankara'ya gönderdiği bir yazıda bu duruma temas eden Tahsin Uzer, liman inşasında gelinen durumu Nafia Vekili Ali Çetinkaya'ya arz ettiğini aldığı cevapta 3 milyona mal olacak bu inşaatın üzerinde durulduğunu bildirmiştir.⁶³

Fakat hesapta olmayan şey 1938 sonrası yaşanan süreçte İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışıydı. Zira 1938 yılında liman inşaatı için bir çok olumlu adım atılmış olmasına rağmen ertesi sene savaşın patlak vermesi hesapları alt üst etmiş, liman inşası pojesi rafa kaldırılmıştır. Trabzonlular modern liman inşasının başlaması için savaş sonrasını yani 1946'yı bekleyeceklerdir.

6. TAHSİN UZER DÖNEMİNDE TRABZON KENTİNİN SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ÇABALAR

6.1. Trabzon'un Modern Bir Su Tesisatına Kavuşması

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren ciddi bir şekilde hissedilen Trabzon şehrinin içme suyu meselesi, mahalli yönetimlerin imkânları ile bir türlü halledilememiş ve Cumhuriyet dönemine bu şekilde girilmişti. Bu yeni dönemde de, sorunun çözümü yolunda bazı adımlar atıldı; fakat yapılan iş, mevcut suyunu onarmaktan öteye geçemedi. Bu durum Üçüncü Umum Müfettiş Tahsin Uzer'in şehre gelişi ve Atatürk'ün 1937'deki Trabzon ziyaretine kadar devam etti.⁶⁴ Aslında Atatürk'ün bu ziyaretinin hemen öncesinde, merkezi hükümetin Trabzon'un su sorununu çözme yolunda ilk adımları attığını ve tesisat için ön çalışmalara başladığını belirtmek gerekir. Fakat kesin çözüm, Atatürk'ün bu ziyareti sırasında verdiği talimatlardan sonra sağlandı. Böylece şehrin güneyinden gelerek denize kadar uzanan Değirmendere boyunca su kuyuları açıldı ve depolanan bu su "Atasu" ismiyle şehre kazandırıldı.

6.2. Trabzon'un İmar Planının Yapımı

Zira 1930'lu yıllara gelindiğinde şehirdeki yapılaşma imarsız, plansız ve programsız bir şekilde yürütülmüştür. Plansız bir şekilde tanzim edilen Trabzon'un bu durumu şehrin ileri gelenlerinin de tepkisini çekmiştir. Mesela Mayıs 1935 tarihli bir gazete haberinde plansız şekilde yürütülen belediye işleri eleştirildikten sonra yarı

⁵⁷ BCA, 030.10/65.433.4

⁵⁸ *Halk Gazetesi*, 19 Eylül 1935

⁵⁹ *Olca Gazetesi*, 28 İkincikanun 1937

⁶⁰ Hükümet, 1933'te hazırlayıp ve 1934'te yürürlüğe soktuğu Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planını çok başarılı bir şekilde uyguladığı için 1937 yılında İkinci Beş Yıllık Plan hazırlandı. Bu programda Trabzon Limanı'nın yapılması da planlanmıştı. *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Kasım 1937

⁶¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1936

⁶² *Yeni Yol Gazetesi*, 28 Mart 1936. Bu dönemde hükümet, Trabzon Limanıyla birlikte Zonguldak, Samsun, İnebolu limanlarını da yapmayı planlıyordu. Hükümetin bu politikasına destek veren bir yazar bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: "Yakın bir zamanda İran transitinin beşiği olan Trabzon ve Orta Anadolu'nun hemen yarısına yakın geniş bir hinterlanda sahip olan Samsun'dan başlamak üzere İstanbul'a kadar uzanan sahillerimizdeki şehirler asri limanlarla süslenecektir. Şimendifer garlarına kıyasen vapur garları adını vermek mümkün olan suni limanlar Cumhuriyet Hükümetinin Karadeniz çocuklarına en modern bir organizasyon halinde hediye edeceği zaman uzak değildir" *Yeni Yol Gazetesi*, 1 Şubat 1937

⁶³ BCA, 030.10/71.467.5

⁶⁴ *Yeni Yol Gazetesi*, 17 Haziran 1937

fenni bir plan yapılırsa bugüne kadar yapılan imar hamlelerinin yıkılmak zorunda kalacağı ve belediyenin bundan büyük bir zarar göreceği ifade edilmiştir. Plan meselesi zamanla öylesine büyük bir sorun haline geldi ki, bütçeye her yıl plan için para konulmasına rağmen bu para başka işlere harcanmaya başlamıştır.

Şehir planında ümidinin kesen Trabzonluların imdadına Üçüncü Umum Müfettiş Tahsin Uzer yetişmiştir. Uzer'in girişimleriyle Fransa'dan şehircilik uzmanı Prof. Lambert Trabzon'a getirilmiştir.⁶⁵ İmar Planı'nın yapılması için Uzer'in teşebbüsüyle Trabzon ve Erzurum için Paris'ten celp olunan şehir mütehasssısı Lambert, Trabzon'da kaldığı müddetçe bazı etüt ve tetkiklerde bulunmuş, avan projeye esas olmak üzere bir harita hazırlamıştır. Bu haritaya nazaran Trabzon şehrinin gelecekte alacağı şekil, mümkün mertebe mevcudu ıslah ve Maraş Caddesi'nin anayol ittihazı ile bu yoldan denize dikine caddeler açılması, şimdiki Belediye Parkı'nın güzel bir meydan yapılması, şehrin ortasına denizden görülecek şekilde Atatürk Anıtı yapılması, şehir dâhilindeki bütün anayolların bu meydanda nihayet bulması, Uzun Sokak yolunun arkasından Hükümet Konağı'na doğru yeni bir yol açılması gibi hususları ihtiva etmekteydi. Lambert, Amerika yolculuğundan sonra tekrar Türkiye'ye geldiğinde kendisiyle Dâhiliye Vekâleti arasında mukavele imzalanacak ve bundan sonra daha esaslı tetkikler yapılacaktı. Lambert Planı şehrin batıya doğru gelişeceğini öngörmekteydi.

Lambert plan hazırlıkları için birkaç kez Trabzon'a gelip gitmişti. 1938 yılı ortalarındaki gelişinde, şehirde bazı inşaatların başlamış olmasına tepki gösterdi. Örneğin Moloz'da yapılacak olan borsa binasının arsasının plana göre bir yolun üzerinde olduğu anlaşıldığından arsanın durumunu değiştirmiştir. Lambert'in avan projesini 1939 yılı başlarında göndermesine kadar şehirde yeni inşaatın yapılmaması kararlaştırıldı. Örneğin Lambert Ortahisar'da caminin etrafını park yapmayı düşündüğünden burada inşaat yapmak isteyen bazı vatandaşlara izin verilmemişti.

Fakat zamanla Trabzon Belediye Meclisinde Lambert Planı konusunda bazı tartışma çıkmıştır. Turgut Targay, plan hakkında başkandan bilgi istedikten sonra, Lambert'in Türklere ait olmayan eski eserlerin korunması konusunda gösterdiği hassasiyete tepki göstererek, bu kabil eserlerin milletler arasında eşitlik prensibi dâhilinde muhafaza edilebileceğini, hâlbuki Balkanlarda Türk eserlerine hiçbir saygının gösterilmediğini "milli hislerimizi rencide eden eserlere ihtiyacımız yoktur" diye konuştu.

Lambert Planı hazırlanırken diğer yandan da şehirde muhafazası lazım gelen eserler rapor halinde Maarif ve Nafia Vekâletlerine gönderilerek tasdik olunmuştu. Lambert bu raporu esas tutarak etütlerini yapmıştır. Trabzon'da muhafazası lüzumlu görülen eserler Maarif Vekaleti mimarı Sedat Çetintaş tarafından tetkik edilmiş ve gerekli rapor Maarif vekaletine verilmişti. Müstakbel plana ait program bu rapor üzerinden yapılmıştı. Bu raporda Türk hâkimiyeti öncesine ait tarihi eserler de koruma altına alınmıştı.

Lambert, Trabzon'a son gelişinde bazı yetkililere plan hakkında izahatta bulunmuştu. Lambert mevcut şehirde Maraş Caddesi'nin genişletileceğini ve şehrin batısında yeni bir şehir kurulacağını belirtmişti. Çömlekçi, Yenicuma, Sotha ve sair kenar mahallelere pek dokunulmayacaktı. Bu arada şehrin doğusundaki Değirmendere de "sanayi muntakası" olarak tespit edilmiştir.

Lambert tarafından hazırlanan avan projesi ve son defa önerdiği raporda Meydan'da bulunan belediyeye ait sinema binası, yanındaki kahvehane ve müştemilatının yıkılması suretiyle planın tatbikine başlanacağı belirtilmişti. Belediye, kendisine yıllık 3.000 lira gelir getirmesine rağmen imar planı konusunda ilk fedakârlığı kendisi yapmaya razı oldu. Buna mukabil Atapark civarında bir pastane ve kahvehane yapılarak bu açığın kapatılması düşünüldü. İmar Planı'na göre ilk önce Cihan Oteli'nden itibaren denize dikine açılacak yol üzerinde yapılacak istimlak ile asri fırın inşası için proje ve keşifler hazırlanmasına çalışılmıştır. İstanbul'da ve hatta Türkiye'de asri fırın projesi yapacak uzman bulunmadığı ve mevcut ekonomik durum nedeniyle bu türlü bir inşaat, koordinasyon kararıyla men edildiği için bu teşebbüs fiiliyata geçememiş ve bu gibi işlerin savaşı sonrasında yapılmasına karar verilmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon şehrinin en önemli imar problemi, denize açılan yollarının bulunmaması idi. İmar Planında ayrıca Orta Hisar'daki Hükümet Binası ile Hapishane arasından bir yolun geçirilmesi, Tabakhane Deresi'nin park haline getirilmesi, Kunderacılar Caddesi'nin iki tarafındaki binaların şeritvari kesilerek yolun genişletilmesi gibi hususlar vardı.⁶⁶

7. SONUÇ

1930'lar Türkiye için zor yıllardı. Zira dış kaynaklı iki yıkıcı gelişme bu dönemde Türk ekonomisini çok güç duruma düşürmüştür. Bunlardan ilki 1929 ekonomik krizidir. Kriz sonrası doyuma ulaşan Avrupa ekonomileri

⁶⁵ BCA, 030.18/83.57.2

⁶⁶ TBMZ, 29 Kasım 1938

dış alımları durdurmuştur. Buna karşın başlıca gelirini tarımdan elde ettiği girdilerden sağlayan Türk ekonomisi böylece en büyük müşterilerini kaybetmiştir. Bu durumun taşraya yani köylüye yansımaları ise daha acı bir şekilde olmuş, köylünün ellerindeki mallar depolarda çürümeye terk edilmiştir. Zaten kısa süre önce savaş ve yıkımlardan çıkan ve kaynak sıkıntısı çeken Türk ekonomisi, bu yeni durumla baş etmekte oldukça zorlanmıştır.

Taşrada görülen ekonomik sıkıntılar iyice artmış, kalkınma hedefleri sekteye uğramıştır. Bu duruma karşı yeni bir savunma mekanizması kurulması gerekiyordu. Böylece taşradaki sorunları yerinde tespit edip çözüme kavuşturacak bir sistem kuruldu. Aslında 1921 Anayasasında var olan Umum Müfettişlik Kurumuna tekrar işlerlik kazandırıldı ve ülke çapında müfettişlikler ihdas edildi. Bu kapsamda içinde Trabzon'un da bulunduğu Üçüncü Umum Müfettişlik kuruldu ve başına da Tahsin Uzer getirildi.

Tahsin Uzer'in olağanüstü yetkilerle Üçüncü Umum Müfettişliğe atanmasının ardından müfettişlik mıntıkası içinde bulunan hemen her şehirde müthiş bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. O güne kadar gelişmişlik yelpazesinin son sıralarında yer alan doğu vilayetleri Tahsin Uzer'in umum müfettiş olarak atanmasının ardından en canı günlerini yaşamaya başlamışlardır. Bu vilayetlerden biri de Trabzon'dur. Üçüncü Umum Müfettişlik mıntıkası içinde yer alan Trabzon, Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini halen daha yaşayan, ekonomik olarak can çekişen ve gittikçe küçülen bir şehir görüntüsündeydi. Bunlara ilave olarak şehirde medeni yaşamın gereklerinden olan temiz bir su tesisatı dahi bulunmuyordu. Yani Trabzon, beledi hizmetler noktasında da geri bir durumdaydı.

Trabzon'un kronikleşmiş sorunlarına el atan Üçüncü Umum Müfettiş Tahsin Uzer, sosyal yaşamdan ekonomiye ve beledi hizmetlere kadar bir çok konuya el atmış bazı meselelerde mesafe kaydederken bazılarında ise başarısız olmuştur.

Tahsin Uzer'in görev yaptığı süre zarfında en önemli hamlesi, Trabzon-Tebriz arasında kamyonlarla nakliyata başlanmasıdır. Azalan transit ticareti artıracak ümit edilen bu proje belli bir zaman sonra başarısız olmuş, transit ticarete istenilen atılım gerçekleşmemiştir. Bunun gibi Trabzon Limanının yapımı konusunda da bazı çalışmalar olsa da modern bir liman beklentisi karşılanamamıştır.

Üçüncü Umum Müfettiş Tahsin Uzer, Trabzon'a ayrıca bir konserve ve gübre fabrikası kurmak için harekete geçmiş fakat görev süresinin sonuna doğru hastalandığı için bu projeleri hayata geçirememiştir.

Tahsin Uzer'in en başarılı olduğu konu Trabzon'un çehresini değiştiren imar meselesidir. 1937'ye kadar plansız bir şekilde yapılaşan Trabzon kenti, Uzer sayesinde Lambert Planına kavuşmuştur. Tarihi şahsiyetlerin mezar ve türbelerine gerekli özen gösterilmese de yine Tahsin Uzer'in gayretleri ile İmaret Mezarlığı, Ata Park haline getirilmiştir. Yine bu dönemde Tahsin Uzer'in çabası ve Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle Trabzon, modern bir su tesisatına kavuşmuştur.

Neticede Tahsin Uzer'in Üçüncü Umum Müfettişlik dönemi Trabzon için eskiden beri var olan sorunların çözümü konusunda bir şans olmuş fakat Uzer'in sağlık sorunları yaşaması ve kısa bir süre sonra vefatı, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi gibi gelişmeler Trabzon'un kronik sorunlarının çözümünü bir kez daha ertelemiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv ve Süreli Yayınlar

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, 030.18.1.2 Yer No: 57.70.15.

BCA, 030.18.1.2/57.70.16.

BCA, 490.01/648.151.1.

BCA, 030.10/70.462.11.

BCA, 030.18/83.57.2.

Trabzon Belediyesi Meclis Zabıtları (TBMZ).

Cumhuriyet Gazetesi

Erzurum Gazetesi

İstikbal Gazetesi

Halk Gazetesi

Olcaz Gazetesi

Tasvir-i Efkâr Gazetesi

T.C. Resmi Gazete

Yeniyol Gazetesi

Kaynak Eserler

Aydoğan, Erdal, “Üçüncü Umumi Müfettişliğinin Kurulması ve III. Umumî Müfettiş Tahsin Uzer'in Bazı Önemli Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s.1-14.

Bal, Mehmet Akif, “Trabzon’da Yok Olan Tarihi Müslüman Mezarlıkları Ve Bunların Trabzon Şehir Kültürüne Etkileri”, *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon’da Dini Hayat Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Cilt: II, İstanbul 2016, s.695.

Başkaya, Muzaffer, “Osmanlıdan Cumhuriyete Bir Kurumun Tarihi: Trabzon Şehir Kulübü (1923-1955)”, *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 2018, Vol: 5, Issue, 29, s.3787-3797.

Bulut, Engin Çağdaş, “Doğu Karadeniz İdari Tarihi”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, Trabzon 2012

Çapa, Mesut, “Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği,” *Toplumsal Tarih*, Cilt: V, Sayı: 30, Haziran 1996, s.22-28.

Goloğlu, Mahmut, *Tek Partili Cumhuriyet 1931-1938*, Kalite Matbaası, Ankara 1974.

Koçak, Cemil, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2003.

Korhan, Tuğba, “Cumhuriyet Döneminde Umum Müfettişlikleri İle İlgili Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan 2012, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, s.134-143.

Küçükuđurlu Murat; Çelik, Şemseddin, “Cumhuriyette Önce Trabzon’un Su Meselesi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 13, s.81-96.

Öksüz Hikmet ve USTA Veysel, *Mustafa Reşit Tarakçiođlu Hayatı, Hatıratı ve Trabzon’un Yakın Tarihi*, Trabzon 2008.

Özdemir, Kamuran, *Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi ve Tepkiler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce Kabul Edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Neşiri: Cemiyet Kütüphanesi, İstanbul 1338.